

Klockrike: Nio reflektioner om asylpolitik, läsart och dikt

Patricia Lorenzoni

Fantasien hos de människor man med sådana ord vänder sig till sätts inte i gungning. Den väcks inte ens till liv. Den hålls med andra ord sansad, okänslig, prydlig, kall.

Detta är människomajoritetens sätt att bevara och slå vakt om sitt val av sannolikhet. Oss kan intet rubba! Det där vill vi inte tro!
(Harry Martinson: *Vägen till Klockrike*, s. 73)

1. Sanno-likhet

Sannolik. I asylutredningar förekommer ordet frekvent, kopplat till bedömningar av uppgifter om ålder, identitet och biografiska berättelser om asylskäl. Bedömningen av sannolikhet väger tungt i beslut om beviljande eller avslag av uppehållstillstånd. I *Svenska Akademiens ordbok* anges ett av de första skriftliga beläggen för användandet av ordet i svenskan som Jöran Nordbergs historia över Karl XII, publicerad 1740: ”Alt detta är Hans Maj:t Konungen i Swerje obekant, som derföre högeligen undrar, at någon welat dickta sådant, som icke hafwer den minsta sanno-likhet” (*Svenska Akademiens ordbok*, 2020). Jag stannar till vid denna mening och dess lilla signifikativa bindestreck. På sin i dag ålderdomliga svenska pekar meningen genom bindestrecket mot tvetydigheten i själva ordet: Vem har velat dikta det som inte ens är sanningen likt? Är det sannolika mer sant än det osannolika? Hur ser relationen mellan sanning och likhet med sanningen ut?

Under asylutredningen bedöms sannolikheten i en människas asylberättelse. Den enskilt viktigaste referensen i ett beslut är protokollet från den intervju som vanligtvis är den asylsökandes enda möjlighet att redogöra för sina asylskäl. Den sökande uppmanas att berätta i kronologisk ordning och så detaljerat som möjligt. Intervjun spelas in och transkriberas till det protokoll beslutsfattaren har att förhålla sig till.

”I varje tänkbar mening är översättning nödvändig men omöjlig”, skriver Gayatri Spivak (2012: 142). Den som är näst intill osynlig i det transkriberade protokollet är tolken. Hen refereras till i en inledande standardfråga,¹ därefter försvinner hen ut ur protokollet. Endast de ord som uttalas på

¹ Frågan lyder om den sökande förstår tolken bra.

svenska transkriberas, men där tolken talar tillskrivs orden den sökande. Tolkningsprocessen anas huvudsakligen i sådant som språkliga glapp, dissonanser och luckor, vilka i texten producerar motsägelser, inkonsekvenser och osäkerheter. Hur mycket av detta beror på inkoherens i själva berättelsen och hur mycket genereras i översättningen? I sannolikhetsbedömningen hanteras det helt enkelt som brister i berättelsen, som vore tolkningsprocessen genomskinlig. Denna bedömning är den andra nivån av tolkning, och utmynnar i själva beslutet.

Bland de mest grundläggande insikterna i hermeneutisk tolkningslära är att det endast är genom det vi tror oss känna, genom våra *fördomar*, som vi kan påbörja en tolkningsprocess. Sannolikhetsbedömningen är ett svar på det ovissa. Men den rymmer samtidigt ett anspråk på att kunna bedöma det berättades likhet med det vissa, och därmed dess sannolikhet. Den genom tolk passerade berättelsens innehåll tolkas än en gång och värderas av myndighetens tjänstemän. Vad är *med sanningen likt*? I grunden är det en subjektiv bedömning, men som i den svala och distanserade myndighetsprosan gör anspråk på att överskrida det subjektiva. Vad i en annan människas berättelse bedöms tillförlitligt och trovärdigt, och på vilka grunder? Vem råar i beslutsprocessen över sannolikhetens gränser? Det är, naturligtvis, en fråga om makt.

Flera människor jag mött som har gått igenom en asylutredning liknar intervjun med att stå inför rätta. Men till skillnad från i fallet med den brottsåtalade, ligger bevisbördan här på den asylsökande. För den som misslyckas med att övertyga är konsekvenserna stora. I åtskilliga asylbeslut jag läst förekommer olika varianter på samma utsaga: *Din berättelse har inte kunnat göra hotbilden mot dig sannolik. Den kommer därför inte att ligga till grund för vår prövning av ditt behov av skydd.*

2. Patos

Harry Martinson (1955) låter, i citatet som inleder denna text, sin fiktive luffarfilosof Sandemar lägga ut texten om vad han kallar sannolikhetsmänniskans tyranni. Sannolikhetsmänniskan är "den grymma officiella människan", hos Martinson en representant för det system som strävar efter att utrota vandrarna, luffarna, från jordens yta. Sannolikhetsmänniskan klär världens lidande i neutrala och intetsägande namn, och praktiserar därigenom en aktiv blindhet för andras smärta. Ord utan inlevelse, utan kött. Mot denna is låter Martinson Sandemar slunga ord tunga av vrede och sorg; det är en djävulsk form av besinning, säger han, en känslodöd form av behärskning (1955: 73).

I myndighetsutövning finns en utbredd och delvis berättigad mistänksamhet mot känslomässig involvering; beslutsfattare ska vara opartiska. Sympatier eller antipatier ska inte bestämma utgången av en process. Men innebär det med nödvändighet att *patos* måste uttraderas? Här finns

ett dilemma utredningstexterna inte känns vid. För någonstans fungerar också själva avvisandet av patos – av sinnesrörelsen – inför en människas berättelse om sin fruktan och sitt lidande som ett partitagande. I den svala myndighetsprosan produceras likgiltighet. Och denna produktion av likgiltighet kan inte särskiljas från det som är Europas mest brännande motsägelse i den tid jag skriver. Samtidigt som det finns ett fortsatt formellt erkännande av giltigheten i universella mänskliga rättigheter, tillåts allt fler människor på flykt dö vid Europas gränser, och interneringsläger byggs för dem som ändå lyckas ta sig över. Judith Butler (2011) har utforskat hur politiska gemenskaper byggs kring överenskommelser om vems lidande som ska tillerkännas relevans, vilka människor som är sörjbara. Det i asylbeslut så frekventa avfärdandet av människors berättelser om sina förluster – *din berättelse kommer inte att ligga till grund för vår prövning* – är också avfärdandet av en människas sörjbarhet.

Som begrepp används patos främst inom retoriken. Det syftar på framkallandet av den sinnesrörelse som sätter den inlevande fantasin i gungning och övertygar åhöraren. Genom romanen *Vägen till Klockrike* låter Martinson sina olika luffargestalter med patos föra luffarnas talan. De som aldrig annars hörs behöver, tycks det, romanens fiktiva värld för att framstå som människor att lyssna till. Men till och med här är det med förhinder. Majoritetssamhällets blickar, tadlet och förföljelsen nöter på sikt ner luffarnas tal till vad Martinson kallar ”gnomiska dialoger” (1955: 147). Så är det inte bara det artikulerade talet, utan också det stympade mumlandet, som får gestalta ett Sverige sett från vägkanten.

3. Dikt

Elisabeth Hjorth karakteriserar litteraturen som en kritik per definition: ”Varje tecken är en förskjutning av det rådande, ett tillägg som förändrar tillståndet i någon mån” (2015: 7f.). Det innebär inte att all litteratur är god. Det innebär bara att den inte är nöjd, att den finner behov av att lägga till något ytterligare. Därmed ställer den sin läsare inför en öppning: *så här skulle världen också kunna vara*.

I Jöran Nordbergs biografi ställer sig kung Karl XII högeligen undrande inför att någon velat dikta det som saknar all likhet med sanningen. *Svensk ordbok* fångar den motstridiga betydelsen i det lilla ordet dikt. Här står: ”text som inte syftar till direkt verklighetsbeskrivning i syfte att konstnärligt omforma verkligheten el. att bedra” (*Svensk ordbok*, 2020). En konstnärlig omformning är förvisso något annat än det uppsåtliga bedrägeriet. Ändå har bägge sina sanningsanspråk, bara av olika slag. Och ibland är gränsdragningen mellan konst och bedrägeri allt annat än tydlig.

Om diktens relation till sanning är omstridd diskuteras den sällan i sammanhang som rör myndighetsutövning. Dokumentationen av en asylprocess är inte litteratur. Den syftar inte till att förskjuta eller lägga

någonting till världen, den syftar till att avtäcka och kartlägga det faktiska. Men det faktiska förblir likväl föremål för subjektiva förmedlingar, tolkningar och bedömningar. Ibland dolt, som i genomskinliggörandet av den tolk genom vilken all kommunikation mellan handläggare och asylsökande går. Ibland synligt, som i beslutsfattarens slutliga omdöme: *Din berättelse har inte kunnat göra hotbilden mot dig sannolik.*²

Vad kan vi få syn på om vi tar oss an dessa processtexter på ett liknande sätt som vi tar oss an litterära texter? Det vill säga, inte bara läser dem som en redovisning av ett beslut, utan också som texter i egen rätt. Läser deras olika nivåer och gliporna emellan dem som gestaltning. Och inte minst: om vi i identifierandet av tystnader, behandlar dessa som meningsbärande snarare än reducerar dem till luckor i berättelsen. Läser vi på detta sätt kan utredningarna inte längre reduceras till en förberedelse för handlandets verkställande, de blir själva också ett handlande genom språket. Jag tror att en av de saker vi då skulle kunna urskilja tydligare är det våld som äger rum på själva språkets nivå: produktionen av likgiltighet, förnekandet av sörjbarhet.

Den etiska läsningen, så som Hjorth (2015: kap. 1) diskuterar den, följer ett begär efter en rättvisa som alltid ligger bortom det möjligas horisont. Att tänja det möjligas gränser kräver fantasi. Hjort refererar till hur Spivak förespråkar en etisk praktik i läsandet som i strävan att rikta begären mobiliserar föreställningsförmågan. Med asylutredningarna i min hand söker jag ett sätt att läsa denna myndighetsprosa som förmår sätta fantasin i gungning och träna denna min föreställningsförmåga. Men jag behöver vägledning. Jag behöver någon som kan hålla mig i handen, leda mig förbi myndighetsprosans auktoritativa kraft och hjälpa mig att öppna min fantasi. Dessa mina vägledare kan också ge mig ett historiskt sammanhang att förstå asylutredningarna i. Martinsons luffare talar till mig från en värld som samtidigt är mig främmande och är mig alltför välbekant. Som karaktärer är de högst sanno-lika.

4. Mobilitet

[D]e fastbitnas antal är i majoritet. Den vandrande människan är en minoritet. Och de har gjort den till en olaglig minoritet. Men minoriteten smiter. Den flyr. Och det är rätt. Den ska smita och fly ifrån dem, och ljuga för dem och trotsa dem. (Martinson 1955: 104)

Sandemar är en uppdiiktad karaktär som går ut och in i *Vägen till Klockrike*, Bolle är en annan. Första gången boken publicerades var 1948, men den tar sin början i slutet av 1800-talet. Att sakna "ordnad försörjning" hade upphört att vara ett brott. Icke desto mindre kunde luffarna, enligt den lösdriverilag

2 Frasen är ett exempel, eller en typ, som är vanligt förekommande i beslut. I andra varianter bedöms hela eller delar av berättelsen som sannolik. Det i sig behöver inte leda till bifall. Inte heller behöver ett generellt avfärdande av en berättelse med nödvändighet leda till avslag. Att jag här exemplifierar med denna utsaga har att göra med hur den på ett påtagligt och också brutalt sätt gör en människas berättelse i sin helhet irrelevant.

som antogs 1885, sätts i tvångsarbete. Nu kallades det i stället vård (Edman 2008). "Berget" är i boken den plats där de obotliga vandrarna behandlas.³

Vägen till Klockrike är en roman, men också en skildring av några decennier svensk historia utifrån relationen mellan modernitet och mobilitet. Människors rörelse i rummet följs av förfinade mekanismer för urskiljning och kontroll, liksom repressiva åtgärder mot den som har mage att överskrida gränserna för sin angivna plats. Dessa kontrollåtgärders historia är ett av många möjliga sätt att skriva modernitetens historia. Som Valentin Groebner (2009) har visat oss, löper dess trådar emellertid ända bak till medeltiden.

I dag tenderar de flesta av oss att ta friheten att röra oss inom nationella gränser för given. Utan att bekymra oss om dokument kan vi för det mesta färdas över kommun- och regiongränser. Martinsons luffare, för vilka att vara på fel plats vid fel tid kan innebära straffarbete på Berget, påminner oss om att varje sådan frihet eller ofrihet är politiskt och historiskt bestämd, och utan entydig riktning. Den kan förändras eller tas ifrån oss. Och den har ändå aldrig omfattat alla (Groebner 2009: 192, 206; Jansson-Keshavarz 2016). Det ligger därför ingenting givet i den ideologiska ordning som låter politiska gränser mellan stater strukturera hela vår förståelse av rummet. I dag behöver gränsen inte ens vara knuten till en geografisk plats för att vi ska uppfatta den som en gräns mellan stater. Kontroll av människor långt in i landet som på utseendemässiga grunder misstänks sakna uppehållsrätt kallas även den gränskontroll – med tillägget "inre".

Hur ser den samtida migrationspolitiken ut om vi, utifrån Martinsons luffar-Sverige, sätter gränserna mellan stater inom parentes? Om vi i stället fokuserar på själva kontrollen av människors rörelser, oavsett om dessa rörelser går mellan nationalstater, provinser eller härader? Tecknar vi modernitetens historia som historien om kontroll över mobilitet, kan vi dra en linje av kontinuitet mellan 1885 års lösdriverilagstiftning och samtidens gränskontroll. Då blir också migrantens markörer för skillnad – de som adresseras i åtgärder för "integration" – sekundära. Talet om integration är inte mycket mer än ideologisk legitimering av restriktiva och repressiva åtgärder mot vissa människors mobilitet, alltmedan andra – företrädesvis de med minst behov av att flytta på sig – fritt kan fortsätta odla myter om global rörlighet.

När lösdriveriet avkriminaliserades i Sverige kunde ingen längre dömas som brottsling på den enkla grunden att hen saknade "ordnad" försörjning. Det kan tyckas som ett framsteg. Ur ett annat perspektiv innebar avkriminaliseringen dock en radikaliserad rättslöshet för den som kallades lösdriverare. I namn av vård och fostran kunde hen fortfarande låsas in, sätts i tvångsarbete, straffas.

3 Lösdriverilagstiftningen upphörde 1965, men som Johan Edman (2008) påpekar ersattes den då av en snarlik lag om samhällsfarlig asocialitet. Denna avskaffades först med socialtjänstreformen 1982. För Edman var dessa lagar en "1800-talsreminiscens" som paradoxalt överlevde under större delen av 1900-talet. Men historiens riktning är inte entydig. Vi kan dra oss till minnes hur såväl polisen som Tobias Billström motiverade deportationen av ett antal rumänska romer 2010 med hänvisning till den sedan länge avskaffade lösdriverilagen. 2000-talet har också sett en mängd förslag och försök att på kommunal nivå förbjuda eller reglera bort tiggeri (Hansson 2019: 36).

I dag är migranter med avvisningsbeslut den enda kategori människor som kan frihetsberövas utan någon som helst brottsmisstanke. Det heter att de "förvaras". Den som insisterar på att röra sig utanför sin angivna plats – det må vara Martinsons luffare eller dagens papperslösa – tycks också med automatik röra sig bort från den "normala" lagens domäner.⁴

5. Ingenjörskonst

Att människor låses in utan brottsmisstanke, och utan att de bedöms utgöra någon fara vare sig för sina egna liv eller andras, borde vara en rättsskandal. Men medan antalet förvarsplatser i Sverige bara ökat under 2000-talet (Jansson-Keshavarz 2016; Migrationsverket 2020: 77), blir ifrågasättandet av dem allt sällsyntare i det offentliga samtalet. I flera andra länder som likt Sverige gör anspråk på att vara liberala rättsstater är flyktingens rättslöshet lika stor eller större.⁵ Liksom i de migrationspolitiska förskjutningarna i stort, finns här något vi kan kalla *skandalen i den uteblivna skandalen*.⁶ Medan det råder ett fortsatt läpparnas konsensus kring den rätt att söka och åtnjuta asyl som är inskriven i den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna, urholkas i praktiken samma rätt alltmer. Överlämnandet i september 2020 av den parlamentariska utredning som gavs namnet *En långsiktigt hållbar migrationspolitik* (SOU 2020:54) är signifikativt. Fem år tidigare hade statsministern och vice statsministern stått inför pressen och aviserat en liknande lagstiftning som en smärtsam nödvändighet, men tillfällig. I dag benämns samma människohantering alltså "långsiktigt hållbar".

Likgiltigheten, säger den brasilianske filosofen Vladimir Safatle (2020), är en social ingenjörskonst. Safatle diskuterar det samtida Brasilien, men även om hans kontext skiljer sig från min, finner jag hans resonemang fruktbart för att tänka kring likgiltighetens funktionalitet. Som Safatle betonar handlar det inte primärt om att någonting saknas, likgiltighet är snarare någonting som aktivt måste skapas. Det som driver produktionen är likgiltighetens politiska funktion; för att upprätthålla en skriande ojämlikhet krävs ett visst mått av likgiltighet. Och i kritiska tider tar sig likgiltigheten monstruösa uttryck.

Fortfarande drygt fem år efter 2015 bestäms vårt migrationspolitiska landskap av det årets krisdiskurser. Det var dessa krisdiskurser som fick rama in vändningen. Statsministerns sammanbitna behärskning, vice statsministerns tårar, ett beslut som gjorde dem ont. Och budskapet: *Det smärtar oss, men ingen annan väg är möjlig*. Den falska nödvändighetens politik. Den smärta

4 På de politiska förslagens nivå är det tydligt hur denna rörelse bort från den "normala" lagens skydd blivit allt starkare under 2010-talet. I de migrationspolitiska förslag som lades av Moderaterna 22 oktober 2020 föreslås bland annat anmälningsplikt och fotboja för asylsökande, samt skyldighet för myndighetspersoner som kommer i kontakt med människor som saknar uppehållstillstånd att ange dessa till polis (Moderaterna 2020).

5 Ett antal gedigna rapporter har de senaste åren riktat uppmärksamhet mot hanteringen av flyktingar. Några av dem anges i referenslistan.

6 Skandalen är pågående, men dess mest skamlösa ögonblick kan ges ett specifikt tidsintervall: från statsminister Stefan Löfvens tal om ett Europa som inte bygger murar på Medborgarplatsen 6 september 2015 till presskonferensen om begränsningarna i möjligheten till uppehållstillstånd hållen 24 november samma år då Sverige officiellt förklarades behöva ett "andrum" (Regeringen 2015).

som visades upp var bödelns: *det gör ont men jag måste*. Och hade bara inte människor kommit i så stort antal, hade det naturligtvis inte varit nödvändigt att göra detta smärtsamma. Ytterst måste därför ansvaret för det som var tvunget att göras sägas ligga på dem som satt i gummibåtarna, på dem som vandrade längs motorvägarna, på dem som sökte en plats på de redan överfulla tågen. *Varför tvingade de oss att vara onda?*

Den outtalade förutsättningen är likgiltighet. För den ene är insatsen en sprucken självbild. För den andre är den själva livet. Men vissa liv väger lättare än andra.

I en sårbarhet som är en allmänmänsklig egenskap, söker Butler (2011) efter möjligheter till en politisk gemenskap som inte exkluderar. Oavsett olikheter i övrigt, har vi alla något begrepp om förlust. Att förlora någon är också att förlora vem jag är i förhållande till denna någon, och i den meningen blottlägger förlusten hur vi är utlämnade åt varandra. Om det någonstans finns en gemensam mänsklig erfarenhet är det denna. Ändå ramas vissa förluster in som sörjbara, medan andra framstår som en odifferentierad massa. Den människa som görs icke sörjbar lever ett liv som framstår som överkligt. Och är det redan i livet överkligt, är det också i någon mening redan förlorat. Den faktiska förlusten av liv är inte mer än en bekräftelse på tingens ordning. Att en sådan bekräftelse inte kan vara en skandal säger sig självt.

År 1996 kantrade en flyktingbåt utanför Siciliens sydöstra spets och nära trehundra människor drunknade. Trots att det som skedde var den ditintills största civila sjöfartsolyckan på Medelhavet sedan andra världskriget, förnekade italienska myndigheter envetet och under flera år att katastrofen ens ägt rum (Groebner 2009: 210; Pi 2001). Skillnaden är stor mot hur förlisningen utanför Lampedusas kust 2013, då närmare fyrahundra människor drunknade, hanterades politiskt. Denna gång talades det omedelbart runt om i Europa om skam. Italien utlyste officiell landssorg, de döda förklarades postumt som medborgare och fick statsbegravning. Medan de döda hedrades på detta sätt, behandlades de överlevande dock som brottsmisstänkta för att ha tagit sig in i Italien på olaglig väg. Budskapet blev mycket tydligt: *endast som död har du en plats i Europa* (Nelson 2014; Pop 2013).

År 2020 behöver lika dödliga förlisningar varken gömmas undan eller tas i anspråk med nationella botgöringsceremonier; de skapar ändå inte mer än notiser.

6. Differentiering

I betänkandet från den migrationspolitiska kommittén (SOU 2020:54) förs flera resonemang om att den mer restriktiva migrationspolitiken faktiskt riskerar att försvåra integrationen. Om likgiltigheten är att förstå som en ingenjörskonst, måste den också vara funktionell. Ändå ställer sig likgiltigheten inför människors behov av trygghet, förutsägbarhet och levbara liv i vägen för integration, som ju sägs vara själva migrationspolitikens slutliga mål.

Begreppet integration har fått direkt legitimerat urholkandet av asylrätten; vi sägs inte kunna ta emot fler än som kan "integreras". Problemet är att begreppet är enkelriktat. Integration förstås som ett gradvist inträde i en föreställd gemenskap i vilken fullt deltagande förknippas med ett antal markörer: du ska tala god svenska, ha en vit anställning alternativt ett framgångsrikt företag, bo i ett område som helst inte vill se sådana som dig där. Du som ska integreras bär själv huvudansvaret för din integration. Betänkandet tar upp faktorer som möjligen kan motverka de negativa integrationseffekterna av tillfälliga uppehållstillstånd, skärpta försörjningskrav och försvårad familjeåterförening. Det är signifikativt att dessa motverkande faktorer handlar om exakt samma krav på individen som hindren; just villkorandet av permanent uppehållstillstånd – och därmed också av familjeåterförening – med försörjningsförmåga, svenskkunskaper och samhällskunskaper sägs kunna fungera som en morot för integration. Det som ställer sig i vägen för integration blir därmed också medicinen för den.

Den som ändå misslyckas får bära ansvaret för de stängda gränserna. "Vi" kan ju, när allt kommer omkring, inte ta emot fler än som kan integreras. Hade bara de tidigare generationerna ansträngt sig lite mer kanske fler hade kunnat räddas nu. Som Sofi Jansson-Keshavarz (2016: 98f.) påpekar, var det exakt samma logik som artikulerades i Luciabeslutet 1989, den svenska efterkrigstidens första radikalare vändning mot en restriktiv asylpolitik.

Risken för att göras deporterbar följer den som saknar medborgarskap som en skugga. Men liksom sörjbarhet är det en risk som är ojämnt fördelad. Såväl spårbyten från asyl till arbetstillstånd, som införandet av tillfälliga uppehållstillstånd av olika längd, har skapat allt större differentiering bland människor som har det gemensamt att de en gång kommit hit för att söka asyl. Olika legal status innebär olika grader av osäkerhet: papperslöshet med akut hot om deportering, papperslöshet som inte löses ut i ett uppehållstillstånd trots att ingen stat vill ta emot personen, uppehållstillstånd begränsat till ett år, tre år eller permanent. Olika kategorier som lever i olika grader av utsatthet på den arbetsmarknad som samtidigt ska fungera som måttstock på integration. Vem klagat över arbetsvillkor när ens legala status är avhängig ens anställning? Den enda status som är oåterkallelig är medborgarskap.

Hur länge till är dock en öppen fråga. Med allt tätare intervaller kommer idén om villkorade medborgarskap upp till politisk diskussion. När Morgan Johansson, sedermera justitie- och migrationsminister, ännu var rättspolitisk talesperson för Socialdemokraterna föreslog även han ett differentierat medborgarskap: provotid för den som inte fötts svensk (TT 2011).

7. Obscenitet

De var aktier i Aktiebolaget Bevis På Att Jag Är Klok, och Aktiebolaget Svenska Medborgare u. p. a. De kunde bevisa så mycket som att man inte var förmynd däre, vilsegången sockentok eller

rysk sågfilare. Vad de därutöver bevisade låg på det före detta cigarrspanska planet och var kaviar för bönder och abrakadabra för oinvigda. Den delen av byråkratismos eller byråkrasmos hakade fast vid kosmos och fick fäste däri på ett vagare sätt än de övriga personalierna som gav mera direkt besked om i vilken bok man skulle slå, för att få reda på att han hade fått tre travotter för lösdriveri och stått ett stadigt år med släggan i Berget. Å andra sidan bevisade de att han åtminstone inte var medlem av maffian på Sicilien eller någon nedramlad marsinvånare eller gubbe i månen. (Martinson 1955: 144)

Identitetshandlingarnas historia är en historia om kontroll av de oönskade – tiggare, lösdrivare, romer. Groebner (2009: 204) tar upp ett illustrativt exempel från den polisiära ordningen i det tyska riket på 1500-talet. Romer krävdes på bevis om sitt ursprung och sin rätt att passera. Men samtidigt gavs order om att deras handlingar omedelbart skulle beslagtas eftersom sådana handlingar i romers händer ändå var att betrakta som förfalskningar. I efterordet till Groebners bok om passets födelse noterar idéhistorikern Maria Johansen (2009: 213) hur kategorin "levande döda" träder in som vad hon kallar en "hemsökelse" i 1734 års svenska riksdag. Men det som avses, påpekar hon, är inte något spöke från det förflutna, det är den människa som genom lag fördrivits ur gemenskapen och förvandlats till illegitim.

I dag kallas de illegitimas värld mystifierande för skuggsamhället.

Antropologen Nicholas De Genova (2013; jfr Groebner 2009: 208f.) talar i stället om det obscena. Migrantens illegalitet är en föreställning, i meningen ett spektakel. En iscensättning av denna illegalitet pågår hela tiden omkring oss – genom de inre gränskontrollerna, interneringarna och deportationerna. Men allt detta pågår som ett slags ridå framför den obscena inkluderingen av migranten som hårt exploaterad arbetskraft. Vid den föreställt exkluderande gränsen står denna reservarmé av arbetskraft som kan anställas utan skyddsnät och utan någon som helst position att driva arbetsrättsliga krav ifrån. Vad talet om integration och det förmodade bekämpande av skuggsamhället lägger sig över är normaliseringen av denna arbetsstyrka vars villkor är helt i kapitalets händer.

På svenska går ordleken förlorad. De Genova talar om *the scene of exclusion and the obscene of inclusion*. "Illegaliteten" är inte ett undantag, ingen anomali. Snarare, är den den generella regelns yttersta konsekvens.

Om bevisbördan i asylprocessen ligger på den sökande, förutsätter det att hen anländer till utredningen redan deporterbar, och under utredningens gång har att övertyga Migrationsverket om motsatsen. Detta är den juridiska ordningen och hur processen ideologiskt legitimeras som förmodat rättssäker. Karl Marx (1995) lärde oss att inte ta sådana förklaringar på orden utan att betrakta dem från de materiella förhållanden som juridiken bekräftar. Sett från marken är det snarare i själva asylprocessen deporterbarhet produceras. Ju radikalare någon exkluderas från den politiska gemenskapen, desto mer

rättslös är hens inkludering i den ekonomiska ordningen. De människor som faktiskt deporteras som del av exkluderingens spektakel, är inte mycket mer än *collateral damage*.

8. Våld

Ty verkligheten och hur den skall vara det bestämmes av de många, och mindertalet av människor får rätta sig efter dem eller gå under. Deras verklighet blir aldrig ansedd för annat än osannolik eller överklig. Den kallas verklighetsfrämmande. Och det är just vad de är båda två. Egendomliga och överkliga. Verklighetsfrämmande människor som skall vandra var sin ensamma ödesväg mot dödens land. Och verkliga ska de bara anses vara i den mån som de inte är sig själva. (Martinson 1955: 103)

Dokumentationen från en asylutredning innehåller minst två nivåer av våld. Den första må vara den mest relevanta i utredningens logik, men är mot Klockrikes horisont den minst relevanta; detta är det våld den asylsökande berättar om i redogörandet för sina asylskäl. Den andra nivån av våld består i det Butler (2011) beskriver som ett överkliggörande. Vissa människors liv görs överkliga även medan de pågår, och detta överkliggörande blockerar identifikation med deras sårbarhet. De framstår som icke sörjbara.

I sitt efterord till Groebners bok om identitetshandlingarnas historia, säger Johansen (2009) att vår kritik inte kan stanna vid frågan om den information som samlas om dem som förklaras oönskade. Det handlar alltså inte bara om innehållet i specifika processer, om huruvida vi kan påvisa fel och misstag i den enskilda hanteringen av ärenden. Snarare, menar Johansen (2009: 220), behöver vi en kritisk diskussion av de "administrativa fiktioner [som] omöjliggör en fortsatt tillblivelse tillsammans med andra", och en av dessa är den juridiska fiktionen om illegala människor, dessa som "fråntas rättigheter för att istället försättas i ett tillstånd där de är såsom levande döda ibland oss".

Jag ställde frågan om även myndighetsprosans "isord", för att tala med Sandemar, kan läsas på ett sätt som sätter fantasin i gungning. Hjorth (2015) söker i sin avhandling efter en etisk och ansvarsfull läsning, men de texter hon på detta sätt söker läsa är skönlitterära. Min fråga är om en läsning liknande den hon talar om kan förverkligas även på asylutredningens texter. Hjorth (2015: 86) citerar Butler när hon skriver: "Ansvar är inte en fråga om att kultivera viljan, utan om att göra bruk av en ofrivillig känslighet som en resurs för att bli mottaglig för den Andre". I grunden handlar ansvaret, i både Butlers och Hjorths perspektiv, om någonting som binder oss fast. Det är ett kall på vilket vi måste svara. Vad som inte är givet är vår egen mottaglighet för kallet. I synnerhet inte i en ideologisk ordning i vilken likgiltigheten är del av en social ingenjörskonst som avgör vem som är sörjbar och inte.

När vi läser talar texten till oss från papperet. Men på vilket sätt blir vi tilltalade genom asylutredningsprosorna, för vems tilltal är vi öppna? Och

vad kan vi göra av de fragmentiserade röster som transkriberats genom en bristfällig tolkning som i själva exekutionsfasen behandlas som transparent?

Vem är du, som skymtar i textens glipor och sprickor?

Jag var son till min mamma.

Som jag sa jag var son till min mamma och hon visste sin sons ålder.

Hur min mamma kunde förstå min ålder, vad menar du med den frågan?

Jag har ingen aning om hur hon kunde min ålder men när jag frågade henne så brukade hon svara.

Som jag sa jag var son till min mamma och varje mamma vet sin sons ålder.

Som jag sa jag frågade min mamma och hon sa min ålder.

På mitt bord ligger läkarintygen utspridda, några års dokumentation över ett barns krackelering. Och den officiella slutsats som lyder: *Eftersom det verkar vara asylprocessen som gör dig sjuk, är ett återvändande till det du flydde från för ditt eget bästa.* Det språk som gör en människas liv överkligt, hennes förluster irrelevanta och hennes drömmar ovidkommande är det språk som läsningen måste arbeta med att bryta upp.

Jag vet ännu inte mycket om hur det ska göras. Men det finns ett annat språk som måste fram, om inte annat så med sin egen tystnad. Hjorth (2015: 232) talar om ett motstånd på det litterära planet som "visar på behovet av att förflytta de politiska ramar som avgör vem som kan bli hörd och vilket motstånd som överhuvudtaget kan uppfattas". För Hjorth kommer denna etik, om den inte ska falla ner i en självrättfärdig välgörenhetsanda, att med nödvändighet orientera sig mot det omöjligas horisont.

9. Med Klockrike som horisont

Och han känner att det finns en protest som aldrig kan uttalas som den skall uttalas, därför att det inte finns någon att rikta den till. Det finns ingen som förstår den annat än de egendomliga själva och till dem kan den inte riktas. Och därför kan den bara få en form, en formulering, och det är: vidrör oss icke! Låt oss vara ifred. Vi äger det vilsna. Det vilsna är vår egendom. Det är en stor och märkvärdig egendom. Den vetter ut åt stjärnorna till, ut åt skogarna och haven, de vandrande vågorna och de vildsådda blommorna. (Martinson 1955: 103)

Åter till Spivak (2012: 142): "I varje tänkbar mening är översättning nödvändig men omöjlig." Våldet i asylutredningens texter ligger i produktionen av den likgiltighet som underlättar urskiljandet av de osörjbara från de sörjbara. Kraften i detta våld ligger i texternas exekutiva kapacitet. Detta är texter

– myndighetsbeslut – som direkt griper in i människors liv. Att, som jag förespråkade, läsa dem som text i egen rätt kan aldrig reducera dem till enbart text. Snarare gör denna läsning frågan om läsarens ansvar inför såväl textens produktionsbetingelser som dess verkanshistoria akut.

I ett av de första kapitlen i Martinsons (1955: 31f.) roman har tegelbruksdammiga luffare samlats kring en vägvisare mitt i en triangelväg. Vägvisaren, som reser sig ”i höjden likt en stelnad flöjel” anger namnen i tre riktningar: Väg till Rosensjödalen. Väg till Rök. Väg till Klockrike. Naiva luffare inbillar sig emellanåt att de ska kunna komma till Klockrike. Men polishundarna och slavjägarna hittar dem alltid. Till Klockrike kommer ingen annat än i drömmen. Skälet är banalt. Socknen ligger mitt emellan två distrikt som bägge har ridande landstingspolis. Den som dristar sig till att försöka nå Klockrike blir tagen. I värsta fall får hen tillbringa en tid av straffarbete i Berget. Som ouppnåeligt blir Klockrike den horisont av omöjlighet mot vilken den fattige luffarens begär riktas; en plats där det varken finns värdiga eller ovärdiga.

Klockrike har flera namn. Filosofen och teologen Enrique Dussel (1979) benämner det Gudsriket. När Dussel skriver om detta Gudsrike knyter han an till en profetisk traditions kritiska blick mot makten, men också till en marxistisk dialektik. Gudsriket, säger han, befinner sig i en dialektisk relation mellan ett *nu* och ett *inte ännu*. Det inte ännu som markerar att Gudsriket (eller om vi hellre kallar det rättvisan) inte kan naglas fast i den värld som föreligger bryts mot det nu i vilket Gudsriket öppnar sig i den fattiges praktik; den fattiges begär efter rättvisa och strävan bort från sin belägenhet (se även Lorenzoni 2020). Hos teologen Daniel Groody (2011) är migrationen just en sådan praktik. Vägran att stanna på sin anvisade plats, begäret efter ett levbart liv, överskridandet av världsliga gränser – allt detta är för Groody ett lärjungeskap i Kristi efterföljelse. För Kristus var, trots allt, den som överskred till och med gränsen mellan det mänskliga och det gudomliga.

Den brasilianske biskopen Dom Hélder Câmara (1976: 23) skrev en gång att den fattiges protest är Guds röst. Den sanning som orienterar sig mot rättvisa kräver, menade Câmara, att vi lyssnar till den som lider en orättfärdig ordnings svåraste konsekvenser. På så sätt är det en insikt besläktad med Marx sekulära kritik av särintresset. Här kan vi också, med Spivak (2012), betona hur den vars liv tvingar begärens mot denna omöjlighetens horisont, är den hos vilken de av oss som besitter privilegier måste gå i lära. Med eller utan en gud, handlar det om begäret efter rättvisa.

Vad Spivak hela tiden påminner oss om, är att ett sådant lärande också förutsätter ett lyssnande i tystnaden; en lyhördhet inför tomrummet av den protest som inte kan uttalas. Etik, säger Spivak, är inte ett kunskapsproblem. Snarare liknar den ett rop på relation utan relation (från Hjorth 2015: 244).

Vem är du, som skymtar i textens glipor och sprickor? Ett motstånd, en vägran, en protest. Hjort (2015: 32) talar om den etiska läsningen som ett försvar av drömmen om människan, ett kämpande för de värden som visionen

om människan artikulerar. I det perspektivet framstår asylutredningen som den våldsammaste av genrer. Och ansvaret i läsningen av dem förskräckande.

Utredningen tar sig formen av redovisande och ifrågasättande, av bevisvärdering, sannolikhetsprövning, bedömning av individuellt uppfattad fruktan. Ord. Att inför dessa processer försvara drömmen om människan måste inkludera ett arbete för att bryta det radikala överkliggörande som ryms i dessa texter. Men för den vars ord är fångade i dem, återstår många gånger bara tystnad. Tystnaderna, det avhuggna talet, det som inte låter sig sägas inom ordningens ramar – allt detta måste vi hitta sätt att läsa.

Overkligheten var svår. Bisarriet var svårt. De som inte upplevt dessa saker inifrån och länge, borde aldrig få yttra sig om vilket som skall heta sannolikt. (Martinson 1955: 248)

Lästips

- Groebner, Valentin (2009) *Personbevis: Passets födelse i medeltidens Europa*. Göteborg: Glänta produktion.
- Karam, Balsam (2018) *Händelsehorisonten*. Stockholm: Norstedts.
- Said, Sami (2018) *Människan är den vackraste staden*. Stockholm: Natur & Kultur.

Referenser

- Amnesty International (2016) *Hotspot Italy: How EU:s flagship approach leads to violations of refugee and migrant rights*. Rapport.
- Butler, Judith (2011) *Osäkra liv: Sörjandets och våldets makt*. Hägersten: Tankekraft.
- Câmara, Dom Hélder (1976) *O deserto é fértil*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira.
- De Genova, Nicholas (2013) Spectacles of migrant 'illegality': The scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies*, 36(7): 1180–1198.
- Dussel, Enrique (1979) The kingdom of God and the poor. *International Review of Mission*, 220: 115–130.
- Edman, Johan (2008) Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan. I: M.-A. Egerö & H. Swärd (red.), *Villkorandets politik: Fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu*. Malmö: Égalité förlag.
- Groebner, Valentin (2009) *Personbevis: Passets födelse i medeltidens Europa*. Göteborg: Glänta produktion.
- Groody, Daniel G. (2011) Gud vid gränserna: Migrationsteologi. *Signum*, nr 1.
- Hansson, Erik (2019) *”Det känns fel”: Om det svenska samhällets reaktioner på närvaron av tiggande EU-medborgare, 2014-2016*. Uppsala: Uppsala universitet.

- Hjorth, Elisabeth (2015) *Förtvivilade läsningar: Litteratur som motstånd och läsning som etik*. Göteborg: Glänta produktion.
- Jansson-Keshavarz, Sofi (2016) Sveriges historiska produktion av förvarstagbarhet. I: H. Holgersson, M. Sager & K. Öberg (red.), *Irreguljär migration i Sverige: Rättigheter, vardagserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.
- Johansen, Maria (2009) Levande döda. I: V. Groebner, *Personbevis: Passetts födelse i medeltidens Europa*. Göteborg: Glänta produktion.
- Lorenzoni, Patricia (2020) Mot Gudsrikets horisont: Hundra års samtal om flyktningmigration. I: C.-O. Werkelid (red.), *Tidens tecken i Signum: Katolsk idéorientering sedan 1920*. Stockholm: Libris.
- Marx, Karl (1995) Den tyska ideologin. I: *Människans frigörelse: Karl Marx ungdomstexter i urval och översättning av Sven-Eric Liedman*. Göteborg: Daidalos.
- Martinson, Harry (1955) *Vägen till Klockrike*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Migrationsverket (2020) *Årsredovisning 2019*. [<https://www.migrationsverket.se/download/18.2b2a286016dabb81a186962/1582201496682/Årsredovisning%202019.pdf>, hämtat 2020-10-30]
- Moderaterna (2020) Åtta förslag för att fler ska utvisas – ett nej ska vara ett nej. 22 oktober. [<https://moderaterna.se/atta-forslag-att-fler-ska-utvisas-ett-nej-ska-vara-ett-nej>, hämtat 2020-10-30]
- Nelson, Zed (2014) Lampedusa boat tragedy: a survivor's story. *The Guardian*, 22 mars. [<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/22/lampedusa-boat-tragedy-migrants-africa>, hämtat 2020-11-20]
- Pi, Jorge (2001) Asian immigrant marine tragedy confirmed. *Malaysiakini*, 22 juni. [<https://www.malaysiakini.com/news/3564>, hämtat 2020-10-30]
- Pop, Valentina (2013) Italy grants citizenship to Lampedusa dead. *EU Observer*, 7 oktober. [<https://euobserver.com/justice/121681>, hämtat 2020-11-20]
- Refugee Council of Australia (2018) *Australia's man-made crisis on Nauru: Six years on*. Rapport.
- Refugee Rights Europe (2019) *No end in sight: The mistreatment of asylum seekers in Greece*. Rapport.
- Regeringen (2015) Regeringen föreslår åtgärder för att skapa andrum för svenskt flyktningmottagande. 24 november. [<https://www.regeringen.se/artiklar/2015/11/regeringen-foreslar-atgarder-for-att-skapa-andrum-for-svenskt-flyktningmottagande>, hämtat 2020-10-30]
- Safatle, Vladimir (2020) O Brasil e a sua engenharia da indiferença. *El Pais Brasil*, 3 juli. [<https://brasil.elpais.com/opiniao/2020-07-02/o-brasil-e-sua-engenharia-da-indiferenca.html>, hämtat 2020-10-30]

- SOU 2020:54 En långsiktigt hållbar migrationspolitik. Betänkande av
Kommittén om den framtida svenska migrationspolitiken.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2012) *An aesthetic education in the era of
globalization*. Cambridge Mass. & London: Harvard University Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2014) Kan den subalternerna tala? I: G. C. Spivak,
Subalternisering och den globala utopin. Hägersten: Tankekraft.
- Svenska Akademiens ordbok* (2020) Uppslagsord ”sannolikhet”. [[https://
www.saob.se/artikel/?seek=sannolikhet&pz=1](https://www.saob.se/artikel/?seek=sannolikhet&pz=1), hämtat 2020-10-30]
- Svensk ordbok* (2020) Uppslagsord ”dikt” [[https://svenska.se/
tre/?sok=dikt&pz=1](https://svenska.se/tre/?sok=dikt&pz=1), hämtat 2020-10-30]
- TT (2011) Inför temporärt medborgarskap. *Kvällsposten*, 7 oktober. [[https://
www.expressen.se/kvallsposten/infor-temporart-medborgarskap](https://www.expressen.se/kvallsposten/infor-temporart-medborgarskap),
hämtat 2020-10-30]